

19/5-95DET RETTSLIGE GRUNNLAG FOR LANDSVIKOPPGJØRET I NORGE ETTER
DEN ANNEN VERDENSKRIG.

Av høyesterettsadvokat Finn Thrana.

Under den tyske okkupasjon av Norge (1940 - 45) ble det et sterkt motsetningsforhold mellom de landsmenn som ble medlemmer av Quislings parti Nasjonal Samling (N.S.) og de andre landsmenn. Den første tid var motstanden mot N.S. ikke så stor, mange var usikre på hvilket standpunkt de skulle ta slik at partene var mere på talefot enn senere. Særlig hardnet motsetningene seg til etter at flere og flere begynte å tro på alliert seier i Verdenskrigen. Den såkalte Hjemmefront oppsto og en hensynsløs propagandakrig tok til. Det ble fra Hjemmefrontens og den norske regjering i London sendt ut "paroler" etterhvert med alvårlige trusler om disse ble brutt. Det ble i parolene truet med represalier om folk oppretholdt forbindelser med medlemmer av N.S. eller viste sympati med partiet eller Quislings regjering og etterkom pålegg fra denne. Fra tysk side og fra Nasjonal Samlings side ble motstanden bekjempet med tildels harde midler som tildel var brutale og også ukloke slik at de mere skjerpet motstanden enn bila den. Det vil likevel være uriktig å beskrive tilstanden mellom partene som borgerkrigslignende. Dertil var antallet sympatisører for N.S. og aktive på den annen side for lite, en meget stor del av folket må betegnes som passive som nok hadde sine sympatier, men som intet fortok seg. Motsetningene innen befolkningen varierte i betydelig grad fra landsdel til landsdel og mellom by og land.

Motsetningene øket tilsynelatende da det mot slutten av okkupasjonen ble klart at de allierte syntes å ville gå seierrikt ut av krigen. Mange av dem som hadde vært passive eller lite hadde gjort ønsket da å ta "det tapte" igjen ved å rase mot Nasjonal Samling og partiets medlemmer. Det oppsto nok, i hvert fall i deler av landet en nær ekspllosiv stemning med trusler om selvtækt mot medlemmer av N.S., trusler om "de lange knivers natt".¹⁾ Selv om det neppe var grunnlag for å ta slike trusler alt for alvårlig hevdes det at myndighetene og Hjemmefronten mente det var riktig å gjøre det. Denne påståtte fare for selvtækt og et "uøenrettslig" oppgjør med de man mente "hadde sviktet" er påstått å danne grunnlaget for de lovendringer som ble gjennomført ved de provisoriske anordninger som Den norske regjering i London utferdiget.²⁾ Om denne påstand var reel, eller om den er brukt som undskyldning i ettertid for et oppgjør som "løp løpsk" behøver jeg ikke ha noen mening om.

- 2 -

Det har hele tiden vært hevdet at landsvikoppgjøret ble gjennomført i overensstemmelse med norsk lov og at det derfor skal betegnes som et rettsoppgjør og ikke som et oppgjør bygget på hevtanker. Min kritikk skjer derfor bare på rettslig grunnlag. Mitt spørsmål er om gyldig norsk lov og rett og det alene lå til grunn ved straffedømmingen av medlemmer av Nasjonal Samling.

Oppgjøret ble meget omfattende, vel mere omfattende enn noen hadde tenkt seg. Ifølge professor Johs Andenæs^{3/} fikk omtrent 46.000 personer straff, herav 18.000 frihetsstraff mens 28.000 fikk bot og rettighetstap eller en av delene. Av de 18.000 frihetstraffene var omtrent 4.500 på over 3 år og 600 på over 8 år, mens 72 fikk frihetsstraff på livstid. Ved benådninger ble etter hvert frihetstraffene forkortet, etter min mening forhastet myndighetene seg ikke med dette. Over nordmenn ble det avsagt 30 dødsdommer og av dem ble 25 fullbyrdet.

Av de dømte, bortsett fra de som ble dømt til døden, var det overveiende antallet medlemmer av Nasjonal Samling.

I det følgende har jeg lagt til grunn det foredrag jeg holdt den 26. november 1994 under det Internasjonale Symposium som ble arrangert i Bergen av Goethe Instituttet i Bergen og Universitetet i Bergen. Innholdet er i det alt vesentlige som i foredraget men disposisjonen er noe endret.

I de forskjellige avsnitt med egne overskrifter er behandlet: Oppgjørets politiske karakter og dets forberedelse under okkupasjonen av Norge

Lovgrunnlaget for oppgjøret.

Domstolenes standpunkt til de prinsipielle spørsmål.

Ble oppgjøret bygget på riktig faktisk grunnlag?

Den massive kritikk av London-regjeringens lovgivervirksomhet.

Spørsmålet om Nasjonal Samling ydet fienden bistand.

Nasjonal Samlings oppgaver og mål under okkupasjonen

Tilslutt trekker jeg visse konklusjoner.

Etter avslutningen av artikkelen er inntatt en oppgave over de noter det er henvist til ved fortløpende nummerering.

Oppgjørets politiske karakter og dets forberedelse under okkupasjonen,

Den norske Grunnlov har bestemmelser om at en Riksrett skal dømme i saker mot regjeringens, høyesteretts og stortingets medlemmer, altså i rene politiske saker som anlegges av Stortingets avdeling odelstinget. De ordinære domstoler har sjelden behandlet og dømt i saker mot andre enkeltmennesker hvor grunnlaget var av politisk art. Den mest kjente er saken mot Marcus Thrane i 1950 årene der han ble dømt for politisk oppvigleri. I ettertid regnes denne saken som en av de minst ærerike i norsk rettshistorie.

Selv om det ^{fra} politikere og delvis jurister har vært hevdet at de rettssaker som gikk inn under det såkalte landsvikoppgjør etter krigens slutt i 1945 ikke var av politisk karakter, er det neppe noen som idag vil hevde en slik oppfatning. Det er jo ganske på det rene at det var politiske handlinger og meninger som dannet grunnlaget for dommene og som ble kjent straffbare.

Da krigen 1940-45 syntes å gå mot sin slutt og da med alliert seier, satte flere politikere og jurister seg i sving for å forberede et oppgjør med de som befannt seg på "den annen side", førs og fremst Vidkun Quisling, hans regjering og medlemmer av hans parti, Nasjonal Samling. Et ønske var det også å ramme de som had forretningsforbindelser med den tyske okkupasjonsmakt, de såkalte profitører. Hvilke politikere og jurister som deltok i denne forberedelse av det som fikk betegnelsen Landsvikoppgjøret forble lenge en hemmelighet, først i bøker som utkom lenge etter okkupasjonstidens slutt ble navnene kjent. Forberedelsene ble foretatt både i London av en komite med professor Keilhau som formann og i Norge av flere kjente hjemmевærende jurister tilknyttet Hjemmefronten. Ifølge professor Johs. Andenæs^{4/} fannt komite'en i London at det var tvilsomt om de vanlige forrederibestemmelser i straffeloven (den kapitler 8 og 9 hvor paragrafene 86 og 98 som senere skal behandles står) kunne anvendes overfor medlemmer av Nasjonal Samling, og at man derfor måtte få klare straffebud som kunne være til hjelp i kampen mot "quislingene", altså mot medlemmer av Nasjonal Samling. Justisdepartementet i London som ga landsvikanordningen, som dannet lovhjemmel i de fleste retts⁴sker under oppgjøret, dens endelige form, fannt det i motsetning til komiteen ikke tvilsomt at medlemskap i N.S. kunne rammes av den alminnelige straffelovs pgf. 86. Denne lovbestemmelse kommer jeg senere tilbake til. Men også departementet

fannt det hensiktsmessig å gi nye bestemmelser om straff^{for}medlemskap i N.S. som klart ga uttrykk for den samfunnsmessige fordømmelse av N.S. Professor Andenæs anfører på samme side i sin bok at anordningen medførte en viss utvidelse av straffbarheten ved at den gjorde medlemskapet straffbart i seg selv, uten hensyn til om vedkommende hadde forstått at han ved medlemskapet ytet fienden bistand.

Forarbeidene til landsvikanordningen ble nok offentliggjort i Stockholm i 1945 i en samling av diverse provisoriske anordninger, resolusjoner m.v., men jeg betviler at forarbeidene var kjenn for alle dommere. Jeg nevner at så vidt jeg kan se er de ikke nevnt i den grunnleggende "lærebok" som ble utgitt i 1945 av lagmann Erik Solem^{5/}. De fleste dommere og domsmenn måtte så vidt jeg forstår nøye seg med denne Solems fortolkninger uten å være kjent med forarbeidene og med rettningslinjer gitt av riksadvokat Sven Arntzen. Begge disse herrer var medlemmer av det hjemmefrontutvalg som hadde arbeidet med forberedelsen av anordningen^{6/}. Noen objektiv informasjon tilfløt ikke de som dommere skulle være.

Lovgrunnlaget for oppgjøret.

Ifølge Grunnlovens pgf. 96 kan ingen dømmes uten etter lov, eller straffes uten etter dom. Som jeg allerede har berørt var det forskjellig mening mellom den komite regjeringen i London oppnevnte under professor Keilhaus ledelse og det derværende Justisdepartement om noen bestemmelse i den vanlige straffelov av 1902 kunne danne hjemmel for straffeforfølgning av N.S. medlemmer.

Men begge instanser mente det burde gis nye straffebestemmelser om straff for medlemskap. Målet var nok å få kriminalisert og dømt flest mulig av partiets medlemmer.

Helt nye straffebestemmelser kunne ikke gis fordi Grunnloven ~~xx~~ i sin pgf. 97 bestemmer at "Ingen Lov må gives tilbagevirkende Kraft". Ny lovgivning måtte derfor bygges på gjeldende bestemmelser i den alminnelige straffelov av 1902. Normalt er det bare Stortinget som kan gi lover, men det er et unntak i Grunnlovens pgf. 17. Etter denne bestemmelse kan Kongen (d.v.s. regjeringen) gi og oppheve anordninger som angår handel, toll, næringsveier og politi, dog må de ikke stride mot konstitusjonen og de av Stortinget gitt lover. Anordningene skal gjelde provisorisk til neste storting. Det står intet her om adgang til å gi eller endre straffelovsbestemmelser.

- 5 -

Tiltrods for at lovkonsipistene selvsagt var oppmerksomme på de vanskeligheter Grunnloven reiste ble nye straffebestemmelser gitt av regjeringen i London og da i form av provisoriske anordninger.

De bestemmelser i den vanlige straffelov av 1902 konsipistene fant det naturlig å knytte den nye lovgivning til var var pgf. 86 som setter straff for bistand ydet fienden og pgf. 98 som setter straff for angrep på rikets statsforfattning, altså revolusjonære handlinger. Den første lovbestemmelse setter straff for den som under krig hvori Norge deltar, eller med så~~g~~an krig for øye yder fienden bistand i råd eller dåd eller svekker Norges eller noen Norges forbunden stats stridsevne. Den annen lovbestemmelse, pgf. 98, setter straff for den som søker eller medvirker til at rikets statsforfattning ved ulovlige meidler forandres. For å få dømt et stort antall måtte det regnes med meget vanskelige bevisproblemer, noe det synes at komitéen i London under ledelse av professor Keilhau var oppmerksom på. Etter sin ordlyd tar pgf. 86 bare sikte på bistand til fienden under krigshandlinger samt spionvirksomhet og lignende. Paragraf 98 gjelder for ulovlige forsøk på å endre statsforfattningen. Det måtte syntes neppe mulig å få dømt særlig mange medlemmer av N.S. etter disse fra tidligere gjeldende lovbestemmelser. Særlig vanskelig ville det være fordi straffelovens pgf. 40 for de nevnte straffebestemmelser sette som betingelse at tiltalte hadde handlet med forsett. At man handler med forsett behøver ikke bety at det nettop har vært hensikten å fremkalle den følge som er inntrådt. Det er nok at man har skjønt dette, eller har tenkt seg det som overveiende sannsynlig, Hvis man imidlertid tar feil av situasjonen, og ikke er klar over de momenter som gjør handlingen til en forbrytelse, er forsett ikke til stede^{7/}. Det ble altså stilt temmelig sterke krav til aktoratet når det gjaldt å overbevise domstolen om at tiltalte var klar over at han gjorde seg skyldig i landsforrederi eller måtte forstå at hans handling, f.eks. innmeldelse i Nasjonal Samling, innebar bistand til fienden, altså Tyskland. Jeg kommer tilbake til spørsmålet om det var dette partiets mål og hensikt å bistå tyskerne under deres okkupasjon av Norge, og om bistand ble ytet.

Det var utvilsomt ~~utvilsomt~~ en meget vanskelig oppgave de jurister som skulle forberede etterkrigsoppgjøret, herunder skaffe lovhjemmel, gikk til. Det er neppe for meget sagt at lysten til å straffe flest mulig måtte komme i konflikt med hevdvunnen rett oppfatning slik denne hadde fått uttrykk i Grunnlov og straffet~~er~~. Det syntes å ha vært ^{for} å skjule hensikten med den nye lovgivning

- 6 -

at lagmann Erik Solem, den mest sentrale mann som lovmaker og dommer/skrev: "Anordningen har søkt ved sin straffebestemmelse å skape et mildere og mer elastisk alternativ til de strengere bestemmelser i straffelovens kapitel 8 og 9 og krigsartiklene i den militære straffelov" ^{8/}. Paragrafene i straffelovens 86 og 98 går inn under de nevnte kapitler. Lagmannens anførsel må leses på bakgrunn av at teori og rettspraksis tidligere hadde godtatt at straffebestemmelser ble gitt tilbakevirkende kraft hvis de foreskrev en mildere straff enn bestemt i tidligere gjeldende lov.

Den nye lovgivning ble gjennomført i form av provisoriske anordninger gitt av regjeringen i london. Det ble gitt ^{flere} slike anordninger som skulle danne grunnlaget for det kommende oppgjør etter krigens slutt, forutsatt alliert seier. Det vil føre for langt å gå nærmere inn på innholdet i alle disse anordninger. Jeg må innskrenke meg til summarisk å nevne: Anordning av 3.10.1941 som innførte dødsstraff i de tilfeller det etter straffeloven kunne idømmes livsvarig straff etter lovens kapitel 8 og 9. Ved provisorisk anordning av 22.1.1942 dødsstraff når det etter andre kapitler i straffeloven kunne idømmes fengsel inntil på livstid etter andre kapitler i straffeloven. Ved en annen anordning av samme dato ble det innført en ny straff, nemlig tap av almen tillit. Slik straff kunne idømmes dem som opprettholdt medlemskap, søkte om eller samtykket i å bli medlem av Nasjonal Samling, hirden eller annen organisasjon som ydet fienden bistand. Videre kunne det i tillegg anvendes bøter inntil 1 million kroner. Ved provisorisk anordning av 3.9.1943 ble grensen for bøter oppad sløffet. Videre ble det vedtatt strengere regler for inndrivelse av bøter, samt adgang til å inndra inntekt, formuesfordel m.v. . Det var ved provisorisk anordning av 26.2.1943 truffet bestemmelse om avskjedigelse fra offentlig tjeneste bl.a. om vedkommende hadde vært medlem av Nasjonal Samling.

Den samlende og vel viktigste provisoriske anordning for de fleste som skulle tiltales ble gitt av regjeringen i London den 15. desember 1944, den såkalte Landsvikanordning. Den inneholdt også meget av det som var fastsatt i tidligere gitt anordninger.

Den bestemmer i sin pgf. 1 at den kommer til anvendelse når det på grunn av tiltaltes forhold og sakens beskaffenhet finnes forsvarelig og almene hensyn ikke tilsier at handlingen pådømmes etter strengere bestemmelser i den borgerlige straffelovs kapitel 8 eller 9 eller i den militære straffelovs krigsartikler. Pgf. 3 har bestemmelser om strafferammen: Inntil 3 års fengsel eller tvangsarbeide, bøter, tap av almen tillit, begrenset rettighetstap. Det kunne også bestemmes forbud mot å oppholde seg i bestemt

områder.

Lagmann Solem hevdet, som det fremgår av sitat foran, at landsvik anordningen ikke gikk i skjerpene rettning, men snarere i formil dende rett^{ning} sett i forhold til straffeloven. En slik oppfatning er det vanskelig å ha etter innføringen av bøter og inndragning som tilleggsstraff, men ganske særlig fordi tap av almen tillit som for enkelte kunne bli tyngere å bære enn frihetsstraff. Jeg tenke på bestemmelsen om at den dømte kunne fradømmes adgangen til å utøve næring som var avhengig av offentlig autorisasjon eller godkjenning. Mange såkalte liberale eller frie yrker, f.eks. som lege, tannlege, advokat m.fl. kan ikke utøves uten autorisasjon og offentlig tillatelse. Videre kunne retten til å inneha stillinger i det offentlige bli fratatt. Det samme gjaldt adgang til å eie fast eiendom. Denne

bestemmelse, som kunne rammet bønder særdeles hardt, ble så vidt jeg vet lite brukt. Opprinnelig innførte anordningen solidarisk erstatningsansvar for alle dømte for påstått skade N.S. hadde voldt ved rettstridig styre av landet. Denne bestemmelse ble senere noe lempet, men de tiltalte som hadde formue av noen betydning ble hardhendt fradømt det alt vesentlige av denne. Vi må også ta i betraktning at landsvikanordningen tok sikte på å få anvendelse bare på de mere passive medlemmer av N.S., det var forutsatt at straffelovens bestemmelser skulle få anvendelse på de som hadde vært noe aktive, de med tillitsverv og lignende. Nei, for mange tiltalte hadde det nok medført en straff som var lettere å bære om de var dømt etter straffelovens pgf. 86. Jeg har forøvrig bare i en dom sett at retten vurderte om straffen ble mindre etter landsvikanordningen enn etter straffeloven. Det var en dommer i Høyesterett, som forøvrig stemte for langt lavere straff enn de andre dommere, som fortok en slik vurdering. At de kan ha vært vurdert i andre dommer kan jeg selvsagt ikke uttale meg om.

Jeg går så over til å redegjøre for hvilke konkrete forhold som etter landsvikanordningen var straffbare. Det viktigste var medlemskap i Nasjonal Samling eller tilsluttede organisasjoner, hirden m.fl. Var et slikt medlemskap godtgjort, noe som var meget enkelt siden partiet ikke tilintetgjorde medlemsskapskartoteket, skulde den tiltalte dømmes etter anordningen. Ved å stå som medlem var den tiltalte hjemfallen til straff. Det var da enkelt for dommerne å plusse på straffen for handlinger ut over medlemskapet, f.eks. tillitsverv, og henføre disse forhold under straffelovens pgf. 86 som kunne medføre lengere frihetsstraff enn den høyeste frihetsstraff etter anordningen på 3 år. De subjektive

straffbarhetsbetingelser etter landsvikanordningen var oppfylt ved medlemskapet i N.S. Dommerne tok gjerne lett på kravet om at påtalemyndighetene i tillegg måtte godtgjøre at vedkommende var klar over at han hadde "bistått fienden i rån eller dåd." Det helt vanlige var at den tiltalte i det hele ikke ble spurt om han var klar over dette. Jeg kjenner til en rekke tilfeller der det likevel ble anført i domspremissene at retten fant det bevist at den tiltalte var klar over at hun/han ved sin innmeldelse i N.S. hadde bistått fienden slik at straffelovens pgf. 86 kunne anvendes.

Utenom medlemskap som nevnt ble det ved landsvikanordningen gjort straffbart å ha drevet ervervsmessig virksomhet for fienden. Det ble et lite antall av såkalte "krigsprofitører" som ble dømt. I det vesentlige ble bare de som hadde vært medlemmer av N.S. tiltalt og dømt, for N.S. medlemmer ved et tillegg i straffen. Når såfå ble trukket for retten skytes det nok at fremtredende advokater gikk i bresjen for de først tiltalte slik at det endte med frifinnelse. De mange tusen som frivillig hadde meldt seg til arbeide for de tyske instanser unngikk både tiltale og straff selv om de hadde utført i høy grad krigsviktig arbeide på forsvar anlegg m.v. Landsvikanordningen inneholdt ingen straffebestemmelse for disse og myndighetene fant det ikke oportunt å tiltale etter pgf. 86 selv om nok mange syntes denne i høy grad hadde vært anvendelig.

Lagmann Solem anførte i sin bok ^{9/}: "For å fastslå straffbarheten etter anordningen er det tilstrekkelig å godtgjøre at den tiltalt har vært medlem eller søkt eller samtykket i medlemskap. Det er helt nødvendig å undersøke hans forhold særskilt med henblikk på hver enkelt av de bestemmelser i straffeloven som får anvendelse på alle N.S.medlemmer. Til fellelse etter anordningen er det nok at medlemskapet er godtgjort".

Medlemskapet i Nasjonal Samling ble altså kriminalisert. Dommer ble avsagt uten at undersøkelse ble foretatt om den tiltalte var seg bevisst å ha bistått fienden på en slik måte at bestemmelser i den alminnelige straffelov kunne få anvendelse. Som jeg har nevnt foran ble den tiltalte ^{ofte} ikke spurt om han hadde vært klar over at hun/han ved sitt medlemskap i partiet eller at han hadde påtatt seg tillitsverv, holdt noen foredrag o.lignende hadde ydet fienden bistand. Det er naturlig å spørre om vedkomende ville blitt straffedømt om landsvikanordningen ikke hadde vært vedtatt. Mange dømte hevder at uten at medlemskap var blitt gjort straffbart ville de subjektive krav til dømming etter straffelovens bestemmelser ikke vært oppfylt slik at fellende dom kunne avsies.

Domstolenes standpunkt til de prinsipielle spørsmål.
Hele oppgjøret og mulighetene for å få fellende straffedommer mot "de mindre syndere", i virkeligheten mot det store flertall av N.S.nedlemmer, ville avhenge av om påtalemyndigheten fikk medhold i at Nasjonal Samling var en organisasjon av landsvikere slik landsvikanordningen postulerte.

Dette spørsmål måtte domstolene med Høyesterett i siste instans ta standpunkt til. Dette skjedde i Høyesteretts dom avsagt 9. august 1945 i saken mot Reidar Haaland^{10/}. Rettens flertall, 7 dommere, stemte for at innmeldelse i Nasjonal Samling under okkupasjonen ble rammet av straffelovens pgf. 86 om landsforrede. Derved var avgjort at forordningen kunne være hjemmel for å dømme "passive" medlemmer av partiet. Rettens mindretall, 4 dommere, var ikke enige i dette. Mindretallet viste bl.a. til at medvirkning ikke ble rammet av pgf. 86. Videre ble vist til at for fellelse etter paragrafen trengtes at man selv hadde båret våpen mot Norge eller at man selv på annen måte hadde ydet fiende bistand i råd eller dåd. Det ville igjen si at man i ord eller gjerning, altså ved en positiv virksomhet, har skaffet den fiendtlige krigsmakt eller den fiendtlige stat en påviselig fordel. På dette grunnlag fant de fire dommere at et passivt medlemskap i N.S. ikke var straffbart. To av de dissenterende dommere mente at deltagelse i hirden kunne dømmes etter pgf. 86.

Som jeg har redegjort for tidligere måtte det være en betingelse for dømming etter landsvikanordningen at den der beskrevne handling, nemlig medlemskap i N.S., kunne straffes etter straffelovens bestemmelser i dens pgf. 86. Etter mindretallets mening var dette ikke tilfelle for passivt medlemskap, og derfor skulle ikke anordningen kunne benyttes som straffegrunnlag for slike medlemmer. Når halvparten av Høyesteretts dommere mente altså at de passive medlemmer av Nasjonal Samling ikke ved sitt medlemskap hadde handlet i strid med straffeloven, og dermed heller ikke kunne dømmes etter landsvikanordningen.

Høyesteretts flertall sluttet seg til lagmannsrettens begrunnelse for at landsvikanordningen holdt seg innen rammen for straffbarhet for medlemskap i N.S. etter straffelovens pgf. 86, m.a.o. avgjorde at anordningen for så vidt var en gyldig lovbestemmelse. Kongens (London-regjeringens) adgang til å gi provisoriske anordninger etter Grunnlovens pgf. 17 ble begrunnet med en henvisning og et sitat av høyesterettsdommer Schjelderups votum i en tidligere avgjørelse om rettens sammensetning. Dommeren uttalte der: "Jeg finner det lite tvilsomt at selve den situasjon som ble skapt for vårt land ved det tyske overfall den 9. april 1940

- 10 -

måtte gi den utøvende makt en vid adgang til fra den nevnte dag å gi bestemmelser av lovgivningsmessig innhold. Uten en slik myndighet ville Kongen - den eneste av våre lovlige statsorganer som, fordi han ikke befant seg i okkupert område, fortsatt hadde sin fulle handlefrihet - vært avskåret fra å kunne vareta landets interesser, bl.a. ved tiltak som i normale tider i første rekke tilligger Stortinget. Denne ekstraordinære myndighet måtte Kongen ha for å kunne lede Norges deltagelse i krigen og forberede frigjøringen.

De tiltak på lovgivningens felt som det etter 9. april 1940 har vært nødvendig for Kongen å treffe, ligger vistnok i stor utstrekning utenfor rammen av Grunnlovens pgf. 17. Derimot kan den av selve situasjonen i 1940 skapte tvingende nødvendighet for ekstraordinære konstitusjonelle beføyelser sies å ha nærliggende parallell i lovgrunnen for den ved pgf. 17 hjemlede myndighet". Dommer Schjelderup nevner også den såkalte "Elverumfullmakt" som utvidet hjemmel for regjeringen til å gi provisoriske anordninger. Han anfører her bl.a.: "Men også den helt riktige og avgjørende oppfatning kom til uttrykk (altså under Stortingets møte på Elverum) at det var en helt ekstraordinær og av grunnlovgivern uforutsett situasjon - Norges okkupasjon av fiender under krig - som innebar all den hjemmel som trengtes".

Trods den begrunnelse som her er gitt, var det nok Høyesteretts flertall i Haalandsaken mening at det forelå en konstitusjonell nødrett som ga Londonregjeringen den nødvendige hjemmel for å gi bl.a. landsvikanordningen. Professor Andenæs gir klart uttrykk for dette ^{11/}.

I saken mot Carl Stephanson ^{12/} tok Høyesterett/standpunkt til spørsmålet om landsvikanordningen skulle erklæres ugyldig fordi den ikke var kunngjort. Høyesterett flertall kom til at den manglende kunngjøring ikke medførte ugyldighet. Det ble vist til en del tidligere dommer fra før 1940 der manglende kunngjøring ikke ble tillagt vekt. Når det gjaldt rimeligheten ble det vist til at det i anordninger gitt før landsvikanordningen som innførte skjerpet straff mot dem som svek sitt land, og disse anordninger var bekjentgjort på den måte og i den utstrekning som det etter forholdene var mulig. Dommer Einar Hansen var uenig og fikk følge av to andre dommere.

I denne saken mot Stephanson ble det også av Høyesterett tatt standpunkt til om landsvikanordningen kom i strid med Grunnlovens pgf. 97 som setter forbud mot at lover gis tilbakevirkende kraft. Flertallet avgjorde at dette ikke var tilfelle og begrunnet dette med at anordningen ledet til et resultat som ikke ble ugunstigere

- 11 -

for den domfældte enn om strafferegler som gjaldt på gjernings-tiden var anvendt. Det ble her siktet til straffelovens pgf. 86. Dommer Hansen dissenterte igjen, men godtok likevel anvendelsen av anordningen i den konkrete sak fordi han etter nøye vurdering kom til at her ga anordningen mindre straff enn pgf. 86. Hansen hadde følge av de to andre dommere også på dette punkt

Spørsmålet om straffelovens pgf. 98 som setter straff for den som søker å bevirke eller medvirke til at rikets statsforfattning ved ulovlige midler forandres ble behandlet i høyesterettsdom den 20.9.1945 ^{13/}. I den enstemmige dom nøyde førstevoterende seg med å anføre "at Nasjonal Samlings ledere under krigen søkte å forandre rikets statsforfattning ved ulovlige midler, er fullt på det rene. Men straffelovens pgf. 98 setter også straff for medvirkning, og jeg antar derfor derfor at den må ramme alminnelige medlemmer av Nasjonal Samling og Germanske SS Norge, når de har vært seg bevisstat de gjennom sitt medlemskap deltok i arbeidet med å omstøte statsforfattningen ved ulovlige midler"

Høyesterettsdommer Einar Hansen kom i sitt votum i sakene mot ministrene Irgen og Stang ^{14/} inn på anvendelsen av straffelovens pgf. 98 (han var ikke med som dommer i den foran nevnte sak). Han mente at det inntil statsakten av 1. februar 1942, da Quisling overtok ledelsen av en regjering ikke var gjennomført noen slik endring av statsforfattningen at de to tiltalte kunne dømmes for overtredelse av straffelovens pgf. 98. Under noen tvil fannt han at de kunne dømmes for å ha latt seg utnevne som ministre i forbindelse med den nevnte statsakt. Dommer Hansen ble så vidt jeg kan se stående alene om de tiltaltes forhold til pgf. 98. ~~Jeg finner det opportunt å nevne at Irgens i lagmannsretten med lagmann Solem som rettens formann dømte tiltalte til 7 års fengsel.~~

Før jeg avslutter gjennomgåelsen av dommer avsagt under rettsopp-gjøret finner jeg det riktig å sitere fra "Udkast til Alminnelig borgerlig Straffelov" av 1896, altså forarbeidene til vår straffe lov av 22 mai 1902. I forbindelse til forslag til pgf. 98 om ulovlige forsøk på å endre statsforfatningen, s. 145, er anført: "Med hensyn til straffen bemerkes, at man alene har oppstillet hefte som anvendelig. Vistnok kan det også gives tilfelde, hvor handlingen er utsprungen av så litet undskyldelige motiver, at fengsel vil være på sin plads, men det forståes lett, at i politisk opphissede tider ville en domstol, hvis medlemmer tilhører det motsatte parti, lett finne revolusjonsmennenes handlinger ubetinget fordømmelsesverdige, også hvor de har hatt aktverdige

- 12 -

grunner for seg".

Kloke ord, som flere dommere burde ha vært opptatt av. Ordene gjelder direkte lovens pgf. 98, som satte hefte som straff, altså en mildere fraffeform enn fengsel. Selv om pgf. 86 har fengsel som alternativ til hefte, burde ordene som maner til forsiktighet og måtehold også gjelde ved avsigelse av dommer etter denne paragraf. Det var avsigelse av straffedommer i politisk opphissede tider bemerkningen siktet til og de burde vært lagt vekt på når en stor del av landets borgere sto tiltalt.

Av de dommer jeg har vist til og delvis referert foran går det frem at det i Den Norske Høyesterett var dissenser i alle de saker hvor det ble tatt standpunkt til om det forelå tilstrekkelig grunnlag for idømming av straff etter lov gitt før okkupasjonen, samt om lover/provisoriske anordninger gitt av London-regjeringen i eksil skulle tillegges fullt ut gyldighet. Da det her dreier seg om det ganske sikkert mest betydningsfulle spørsmål som har vært forelagt og avgjort av norske domstoler, nemlig om et meget stort antall norske borgere var landsforredere, hadd det vært naturlig og rimelig å la den tvil som forelå komme den store gruppe anklagede til gode. Myndighetene hadde adgang til å treffe vedtak om begrensninger.

Ble oppgjøret bygget på riktig faktisk grunnlag?

Det er en betingelse for å avsi dommer på grunnlag av straffeloven pgf. 86 at den straffbare handling er foretat "under en krig hvor Norge deltar". Det avgjørende her var om Norge etter kapitulasjonen i Trondheim den 10. juni 1940 opphørte å være krigførende.

Dette er et tema som har vært diskutert siden rettsoppgjøret pågikk til idag. Høyesterett tok standpunkt til spørsmålet i en dok mot minister Ragnar Schanke av 6. mars 1947^{15/}.

Det vil føre for langt å gjengi hele denne diskusjon hvor partene har stått steilt mot hverandre. Fra en fremtredende historiker, professor Magne Skodvin, har vært hevdet at det av selve Trondheimsavtalens tyske tekst, som i tvilstilfelle skulle gjelde foran den norske tekst, fremgikk at det var en kapitulasjonsavtale som bare omfattet "de samlede" norske stridskrefter, begrenset til 6. divisjon i Nord-Norge som var den avdeling som kjempet lengst. Det dreier seg om oversettelsen av det tyske ord "gesamten". Det kan vel ikke lenger være tvil om at dette ord må oversettes med "samtlige". Det står intet i dokumentet om at kongen og hans regjering ville fortsette krigen utenfor Norges grenser, altså etter at kongen og regjeringen flyttet over til England og hadde med seg minimale sjø- og flystridskrefter og en

håndfull offiserer. Hørsjefen, general Ruge, ønsket ikke å bli med og gikk i krigsfangenskap. Vel, dette er det ikke mulig å gå nærmere inn på, jeg må nøye meg med følgende argument som jeg mener er avgjørende:

Sommeren 1940 ble det etter ønske fra Stortingets presidentskap innledet forhandlinger mellom presidentskapet og de tyske myndigheter i Norge. Under forhandlingene, som senere ble brutt av rikskommissær Terboven, var presidentskapet villig til å avsette konge og regjering hvis det ble opprettet et riksråd som skulle overta de funksjoner og den myndighet som tillå disse. Avtalen tok sikte på å få fred mellom Norge og Tyskland. Ved votering innen de forskjellige partiers stortingsgrupper ~~var~~ var det et flertall for å avsette kongen og regjeringen hvis avtale ble inngått. Hvis presidentskapet og flertallet av stortingsrepresentanter mente at krigen fortsatte etter avtalen av 10. juni 1940 kunne de ikke gått med på slik avsettelse. De var jo på visse betingelser villig til å avsette kongen som etter Grunnlovens pgf. 25 har "høieste Befaling over Rigets Land- og Sømagt", altså er øverste krigsherre. Det var, så vidt jeg kjenner til, aldri tale om å reise anklage ved Riksrett mot de medlemmer av presidentskapet og stortingsrepresentanter som stemte for eventuell avsettele av øverste krigsherre om de ellers fikk samtykke til å etablere et riksråd. Flere av de nevnte stortingsrepresentanter ble nominert og gjenvalgt ved stortingsvalget høsten 1945.

Professor Johs. Andenæs har nokså omfattende redegjort for sitt syn på dette spørsmål om krigen sluttet i juni 1940 ^{16/}. Han hevder bl.a. "Et klart uttrykk for krigstilstanden ble gitt da tyskerne høsten 1943 arresterte de norske offiserer og førte dem i krigsfangenskap til Tyskland ^{17/}. Dette er ikke riktig. Grunner ble oppgitt å være at flere offiserer som i medhold av Trondheimsavtalen ble frigitt mot å avgi æresord om ikke å gripe til våpen i den pågående Vedenskrig, brøt dette løfte.

Et klart tegn på at tyskerne anså Trondheimsavtalen som en total norsk kapitulasjon var at ved frigjøringen av Norge i mai 1945 nektet den tyske øverstkommanderende å forhandle med norske militære om en avtale; han krevet og fikk medhold i fra alliert side at avtalen skulle inngås mellom en engelsk offiser og den tyske øverstkommanderende ^{18/}.

Det har slått meg at i diskusjonene om når krigen mellom Tyskland og Norge ble avsluttet er det til stadighet fremhevet at ingen fredsavtale ble inngått. Jeg har ikke sett at spørsmålet om en kapitulasjon, altså om nedleggelse av våpnene fra den ene krigførendes side egentlig avslutter en krig. Hensikten med en kapitulasjon er jo nettopp at den ene part oppgir å føre kampen videre. Fredsavtaler inngås vanligvis like etter at kampene er opphørt, og til blir slike fredsavtaler ikke inngått. Jeg kjenner ikke til at slik avtale om fred er inngått i det hele tatt mellom Norge og Tyskland. Etter mitt skjønn er det det eneste naturlige å oppfatte det slik at etter den norske kapitulasjon 10. juni 1940 som i allfall omfattet hele den norske territorium, var det ikke lenger tale om en krig i landet og grunnlaget for å dømme noen etter straffelovens pgf. 86 skulle derved ikke lenger være til stede.

Jeg har foran under omtalen av Haaland-saken redegjort for at Høyesteretts flertall mente at Londonregjeringen med grunnlag i konstitusjonell nødrett hadde hjemmel for å gi provisoriske anordninger på straffelovens område, herunder gi landsvikanordninger med virkning som lov. Konstitusjonell nødrett er et uklart begrep som i Norge ikke har vært behandlet eller definert før under etterkrigsoppgjøret. En rimelig og naturlig forutsetning for påberopelse må være at det foreligger en lov-nød, altså at det er klart nødvendig med et tillegg, en endring av gjeldende skrevne lov, eller vedtakelse av en helt ny lov. Det kan ikke sees av Høyesteretts nevnte dom at dette er drøftet med sikte på den situasjon som forelå på det tidspunkt anordningene ble gitt.

Professor Jon Skeie, vår dengang klart fremste rettslærde på bl.a. strafferettens område utga i juli 1945 et 1te hefte med tittel "Landssvik". Etter å ha nærmere behandlet og avvist den såkalte "Elverumsfullmakt" som grunnlag for å gi provisoriske anordninger ut over grunnlovens pgf. 17's ramme, behandlet han spørsmålet om situasjonen ga grunnlag for påberopelse av nødrett. Skeie fant at det ikke forelå en slik lovnød at det var anledning til for London-regjeringen å gå ut over den myndighet den har i vanlige tider til å gi anordninger med provisorisk virkning. Han mente at man ved etterkrigsoppgjøret måtte bygge på straffelovens bestemmelser slik disse lød fra før 1940 og at det ikke var hjemmel for å endre, delvis utvide disse ved anordninger.

For egen del vil jeg tilføye at det umulig kunne være noen "lovnød" på strafferettens område så lenge Norge var okkupert, det

var jo først etter en frigjøring av landet at slike nye lovbestemmelser kunne få anvendelse.

Dette reiser forøvrig et annet interessant spørsmål: All den tid Justisdepartementet i London, etter samarbeide med jurister inne Hjemmefronten, mente at f.eks. landsvikanordningen kunne gis med tilbakevirkende kraft fordi den innførte en mildere straff enn straffeloven, hvorfor da ikke vente med lovreformen til stortinget etter frigjøringen på vanlig måte kunne gi slike mildere endringer ved lov? Noen preventiv, avskrekkende virkning på de som overveiet å melde seg inn i N.S. kunne jo ikke anordningen gis når den ikke ble kunngjort i Norge; ingen ble skremmt.

Den massive kritikk av London-regjeringens lovgivervirksomhet.

Helt fra tiden da det store rettsoppgjør ble startet opp og så lenge det varte kom det sterke angrep på dets rettslige grunnlag og på dets store omfang.. Den første som var ute var vår store rettslærde professor Jon Skeie. I det tidligere nevnte hefte "Landssvik" felle han en knusende dom mot de provisoriske anordninger som var gitt av London-regjeringen. I tillegg til det jeg allerede har referert skal jeg nevne at han hevdet at alle de provisoriske anordningene ikke hadde noe rettsgyldighet (s.19) og begrunnet dette utførlig. Han hevdet at anordningenes innhold lå utenom kongens lovgivningsmyndighet. Videre at de anordninger som ~~som~~ bestemmer nytt og skjerpet ansvar, er ugyldige også av den grunn at de strider mot Grunnlovens pgf. 97 om at ingen lov må gis tilbakevirkende kraft. Skeie mente at etterkrigsoppgjøret fullt ut bare skulle bygges på straffelovens bestemmelser. Professor Skeie behandlet også hva som måtte kreves av såkalte subjektive betingelser for at fellende straffedom kunne avsies. Han nevner som eksempel at en tiltalt sier at "Jeg forstå ikke at Nasjonal Samling støttet tyskerne. Jeg trodde tvert om at Quisling og hans parti etter beste evne søkte å verge oss mot tyske overgrep". Han skriver videre at dersom retten må godta denne forklaring kan den ikke dømme ham etter straffelovens kapittel 8 eller 9.^{19/}

Fremtredende advokater kom med sterk kritikk av oppgjøret ^{20/}. Direktør Lorentz Vogt skrev en rekke artikler bl.a. i Tønsberg Blad. H.r.advokat Gerhard Holm likeså. H.r.advokat Martin Sterne nevnte i en artikkel i bladet Nationen 17.9,1947 at Den Norske Dommerforening i møte 5.s.m. hadde kommet med en uttalelse ^{20/}.

Bergens Tidende offentliggjorde i 1948, gjengitt i Samfundsliv et intervju med daværende magister Herman Tønnesen om en undersøkelse om rettsoppgjøret foretatt av professor Arne Næss, daværende kand.jur. Erik Rinde og Tønnesen. Omkring 150^{Oslo} jurister var villige til å svare på stillede spørsmål. Jeg nøyer meg med å gjengi overskriften i Samfunnsliv som synes å ha god dekkning i intervjuet: "Oslo-juristene går til angrep på rettsoppgjøret. Bruker uttrykk som "svineri", "skam og skandale", dominert av klikkvesen etc." Videre i en under-underskrift: "Der finnes ikke noe grunnlag for oppgjøret, og straffelovens pgf. 86 er ikke anvendbar på flesteparten av dem som er blitt straffet. 63 jurister hevdet også uten forbehold at det er rettsstridig å fastsette straffeansvar for de passive N.S.medlemmer. De fleste tiltalte er dømt på forhånd. Rettsoppgjøret er blitt brukt til å utvikle oppladet hat og forbitrelse på en måte som som er blitt en skjensel for vårt rettsapparat".

Jeg håper at hele rapporten om rundspørringen nu kan bli offentliggjort, gjerne i forbindelse med offentliggjøringen av de foredrag som inngikk i symposiet i Bergen i november forrige år.

Oppgjøret ble mere omfattende enn kanskje noen hadde tenkt seg. Jeg viser til den oppgaven jeg ga i begynnelsen av dette foredrag. Domstolene ble overbebyrdet og det gikk flere år før de tiltalte kom for retten. Da det ikke ble tale om å søke å innskrenke omfanget, noe som selvsagt var vanskelig når det ikke ble tale om dette ved oppstartingen, ~~ble det gitt anledning til for tiltalte å vedta forelegg istedenfor å få dom~~ ~~ble det gitt anledning til for tiltalte å vedta forelegg istedenfor å få dom~~ ~~ble det gitt anledning til for tiltalte å vedta forelegg istedenfor å få dom~~. Slike forelegg

kunne omfatte både frihetsstraff og bøter. Jeg antar mange nu i ettertid vil finne det underlig at en så alvorlig forbrytelse ~~som~~ landssvik kunne bli ordnet ved forlik, men hvordan skulle man få straffet og ydmyget alle passive medlemmer av Nasjonal Samling på annen måte når domstolene ikke hadde nok kapasitet? For mange lå det neppe noen erkjennelse av straffeskyld i det å undertegne et forlik på betinget fengsel og en mindre bot for derved å komme ut av heksejakten, og ha muligheten til å komme inn i et normalt liv.

Ydet Nasjonal Samling bistand til fienden?

Grunnlaget for straff etter straffelovens pgf. 86 var at den tiltalte hadde "ydet fienden bistand i råd eller dåd".

For å få noen tiltalt etter denne lovbestemmelse måtte påtalemyndigheten godtgjøre at vedkommende hadde begått slike handlinger.

Den første rettssak hvor det på prinsippielt grunnlag ble tatt standpunkt til spørsmålet var den tidligere omtalte sak mot Reidar Haaland hvor Høyesterett avsa dom den 9. august 1945. Saken ble behandlet i plenum, d.v.s. at alle hjemmевærende dommere deltok ved behandlingen. Førstevoterende, som fikk tilslutning av flertallet, nøyet seg med å henvise til lagmannsrettens ~~lagmannsrettens~~ domsbegrunnelse, som han i det vesentlige tiltrådte. Lagmannsretten, under ledelse av lagmann Erik Solem, anførte om dette spørsmål: «Retten mener at innmeldelse og medlemskap i N.S. etter 8. april 1940 må karakteriseres som bistand til fienden i råd og dåd. I den forbindelse er det tilstrekkelig å nevne følgende notoriske kjennsgjerninger: I sin tale i radioen den 9. april 1940 erklærte Quisling seg som statsminister uten hensyn til at Kongen, Regjeringen og Stortinget satt samlet på Elverum. Quisling tilbakekalte også i radioen den mobiliseringsordre som Regjeringen hadde utstedt for å samle landets stridskrefter til kamp mot fienden. Quisling opptrådte i egenskap av fører for N.S. som etter det han sa, var det eneste parti som hadde rett til å ta makten. Det var som fører for N.S. han opptrådte og la vansker i veien for de lovlige myndigheters kamp mot fienden. Terbovens tale 25. september 1940 da han innsatte de kommisariske statsråder tilkjennegir at han hadde oppløst alle andre politiske partier og at N.S. var det eneste politiske parti som fienden kunne samarbeide med.

Etter rettens oppfatning viser dette tydelig at N.S. fra fra å være et alminnelig politisk parti gikk over til å bli en organisasjon som støttet fienden og samarbeidet med ham for at han skulle vinne krigen. Dette måtte være tydelig for enhver. Den som meldte seg inn i N.S., måtte forstå at det var til hjelp for tyskernes krigsførsel, og at hver enkelts medlemskap her var av betydning».

Det siterte fra dommen er det eneste som står der om at medlemskap i Nasjonal Samling var bistand til fienden i råd og dåd. De handlinger og uttalelser det vises til dannet grunnlaget for anklagene mot Vidkun Quisling, og han ble dømt for disse. Men hva hadde gamle og nye medlemmer av partiet med dette å gjøre? Vi har dog i norsk rett intet forbud mot å ha noe å gjøre med, eller endog støtte en mann som er dømt for en forbytelse. Medlemmene hadde overhodet ingen innflytelse på det Quisling foretok seg i april 1940. Når det gjelder Terbovens tale, hadde N.S.-medlemmer selvsagt ingen innflytelse og ansvar. Det ble i dommen ikke gjort noe forso

på å begrunne et kollektivt strafferettslig ansvar for partiets medlemmer. Å instituere et slikt ansvar ville være klart i fundamental strid med norske rettsprinsipper om at den enkelte borger skal svare for sine handlinger og ikke for andres. Det er derfor forståelig at lagmannsretten unnlot å gjøre dette, men følgen ble at det i dommen i realiteten intet ble sagt om de menige partimedlemmers bistand til fienden, og den burde ikke vært betraktet som et prejudikat, bindende for senere avsagte dommer.

Når det gjelder Terbovens tale hadde det vært korrekt om lagmannsretten hadde tatt med hans sluttord: "For en fremtidig nasjonal norsk løsning av den nåværende situasjon, d.v.s. for en løsning som er skikket til i vidtgående utstrekning å vinne frihet og selvstendighet tilbake for det norske folk, gis det bare en vei, og den fører over Nasjonal Samling. Det blir nå det norske folks indre anliggende å bestemme seg". Denne uttalelse fra Tysklands øverste representant i Norge medførte jo utvilsomt at mange melte seg inn i Nasjonal Samling.

Senere under rettsoppgjøret ble det heller ikke i noen høyesterettsdom berørt hvilke handlinger partiet fortok for å bistå fienden i råd eller dåd og som medlemmene etter norsk lov kunne gjøres ansvarlig for. Jeg våger den påstand at fremtiden vil de dissenterende dommere i Haalandsaken⁹² rett. Disse dommeres begrunnelse for å frifinne passive partimedlemmer for ansvar etter straffelovens pgf. 86 har jeg redegjort for tidligere.

Nasjonal Samlings oppgaver og mål under okkupasjonen.

Kort sammenfattet besto oppgavene i:

Det overordnede mål var å arbeide for at Norges frihet og selvstendighet ble gjenreist så snart dette var mulig, senest ved storkrigens avsluttning. Gang på gang ble dette spørsmål tatt opp med den tyske fører Adolf Hitler og hans nærmeste medarbeidere. Hitler ga det å vinne krigen preferanse og det ble ikke sluttet fredsavtaler med noen av de beseirede og okkuperte land. Det ble dog oppnådd at Hitler ga temmelig bestemte forsikringer om at Norge ville bli innrømmet en fri og selvstendig stilling så snart dette av hensyn til krigen var mulig^{22/}.

Det annet hovedmål var å styre landet på best mulig måte så leng okkupasjonen varte. Det gjaldt å sikre befolkningen tilstrekkelig levnedsmidler og andre varer slik at krigstidens vanskeligheter ble minst mulige. Videre gjaldt det å få overført på norsk hender mest mulig av landets administrasjon og rettshåndhevelse. Det var jo et uomtvistelig faktum at den tyske rikskommisar Terboven hadde den øverste sivile makt i Norge. Det lykkes under

- 19 -

veis å få overført stadig mer av denne makt til Quislings regjering til beste for folket på flere områder. For å oppnå dette gjaldt det å kunne vise at regjeringen og den lokale administrasjon greide oppgavene. Det var også av stor betydning å oppnå tillit i befolkningen. Min oppgave er å redegjøre for partiets oppgaver og mål, ikke å bedømme om disse mål ble nådd. Jeg tror nok at i ettertid vil etterhvert bli innrømmet at partiets medlemmer hadde betydelig mere aktelse i befolkningen enn hittil kjent. Videre vil det bli erkjent at det fra partiets medlemmer i samarbeid med ikke-medlemmer ble utført mye godt arbeide for å dempe virkningene av okkupasjonen.

Det var nok temmelig mange utenom partiet som hadde sympati for de mål dette hadde, men ikke alle mennesker er interessert i å gå aktivt inn i politikken og melde seg inn i et parti, noe vi også idag kan merke. Ikke få ble nok også holdt tilbake på grunn av press og paroler fra motstandsfronten. Manglende åpen tilslutning til N.S. svekket mulighetene for å komme til en ordning med Tyskland m.h.t. mere selvstendig styring av landet, ja i det hele i kampen mot tyskerne på det interne plan. Det pågikk hele tiden en kamp om styring av landet, det var mere kamp enn samarbeide. Terboven og hans administrasjon ønsket å beholde mest mulig makt, og ga den som oftest ikke fra seg uten etter bitter strid. Det ble flere ganger krevet at Quisling skulle avskjedige ministre, og noen ganger fant han å måtte etterkomme kravene ~~20/23~~.

Det var nok for å støtte Nasjonal Samlings streven for å nå de foran nevnte mål, ikke for å støtte okkupasjonsmakten, at det trods alt stadig meldte seg nye medlemmer til partiet. Det kunne ikke måles, men ihvertfall så lenge mange regnet med tysk seier i verdenskrigen og at det derfor ble nødvendig å komme frem til en avtale med Tyskland for å gjenvinne frihet og selvstendighet, var det betydelig sympati for partiet utenom medlemsstokken. Dette endret seg etterhvert som det ble mere sannsynlig at de allierte land ville gå seierrikt ut av krigen.

Når så mange likevel oppretholdt sitt medlemskap og noen nye kom til, var grunnen en hos mange økende frykt for at den egentlige seierherre ville bli Sovjetunionen. Det sto jo de siste måneder sovjetiske tropper på norsk grunn, og ingen hadde garanti for at de ville trekke seg ut igjen.

Hele det norske folk var under okkupasjonen preget av sterk nasjonalisme. Det gjaldt for begge parter, og det er ingen grunn til å foreta noen mannjevning om dette nu i ettertid.

- 20 -

Det var ikke så merkelig at de som var tiltalt og dømt for landssvik sto, og fremdeles står, uforstående til beskyldningene om at de ved sitt medlemskap i N.S. hadde bistått tyskerne og hadde sveket sitt fedreland. De mente og mener at de hadde vært medlem av et politisk parti som i den grad det var mulig hadde søkt å hindre eller begrense fiendens utnyttelse av landet, og for når det ble mulig å gjenvinne dets frihet og selvstendighet.

Egentlig var det ikke så merkelig at dommerne i Haaland-saken måtte ty til Quislings handlinger den 9. april 1940 og Terbovens tale samme år for å begrunne påstanden om landsforræderi, handlinger det enkelte medlem ikke med grunn kunne gjøres ansvarlig for. Det var kort og godt ikke mulig å finne handlinger det enkelte medlem hadde foretatt som fornuftigvis kunne karakteriseres som "bistand til fienden i råd eller dåd".

Etter å ha satt meg inn i mange dommer under oppgjøret sitter jeg igjen med inntrykket av at det bilde av N.S. medlemmene som i propagandisk hensikt var tegnet av Hjemmefronten og regjeringen i London som ble lagt til grunn av domstolene ved deres dømming. Det hjalp ikke at noen få fremtredende menn gikk ut med krav om at oppgjøret måtte begrenses, de ble totalt overhørt. Jeg kan ikke navngi alle, men vil nevne den gamle bondehøvding statsråd Johan E. Mellbye, landbruksdirektør Bjanes, som foran nent professor Skeie. Jeg kan også nevne høyesterettsdommer Einar Hansen, som søkte å begrense og mildne i mange rettssaker og som til slutt valgte å trekke seg som dommer da han prinsippielt var uenig i sine kollegers dommer ^{24/}. Det er også grunn til å nevne Marta Steinsviks og milorg. sjefen, kaptein Langelands bøker. Det er også grunn til å nevne et lite hefte med 25 sider som professor Johs. Andenæs utga i 1947. Det forsøkte han å dempe den blinde fordømmelse av de som ble dømt under oppgjøret og forsøkte å forklare hvorfor noen valgte N.S.siden under okkupasjonen ^{25/}. Han forsøkte å forklare hva som lå i begrepet nazisme og antydte også forskjellen mellom den tyske nasjonalsosialisme og Nasjonal Samlings program og ideologi. Denne forskjell var nok større enn Andenæs beskrev. Forskjellen var i virkeligheten større enn likheten. Jeg nevner at etter Nasjonal Samlings program skulle landet styres av valgte organer, valgt ved frie valg. Men det forsøk Andenæs gjorde for å mildne motsetningene i samfundet var prisverdige.

Konklusjon.

Hvis de norske myndigheter, Storting, Regjering, og den første tid nok også Hjemmefronten hvis makt var betydelig, hadde ønsket å bygge rettsoppgjøret på tryggt rettslig grunnlag, skulle den Almindlige Borgerlige Straffelov av 1902 vært lagt til grunn og ingen av de provisoriske anordninger hvis gyldighet jeg har forsøkt å påvise var tvilsom.

Når dette ikke ble gjort finnes bare en forklaring: det ble ansett vanskelig, for ikke å si håpløst å føre bevis for at det enkelte medlem av Nasjonal Samling hadde "bistått fienden i råd eller dåd" noe som ble krevet etter straffelovens pgf. 86.

Ved gjennom landsvikanordningen å gjøre det straffbart å ha vært medlem av Nasjonal Samling, og intet ut over dette, fallt det nevnte bevistema om bistand til fienden bort for menige, såkallt passive medlemmer. Oppgave over medlemmene ble funnet i partiets medlemskartotek som var intakt og sto navnet der så var bevisbyrden for påtalemakten oppfylt.

Megen lidelse og vedvarende splittelse i folket kunne vært unngått om oppgjøret var blitt tuftet på sikker rett.

Om straffeloven var blitt brukt som eneste grunnlag er det sannsynlig at bare et lite antall var blitt dømt og fått den vanværende betegnelse landssviker heftet på seg. Det var nemlig ikke Tyskland men Norge medlemmene kjempet for. De som avvek fra dette og hadde gjort seg skyldige i å ha bistått tyskørne, fikk få sin straff. Det samme burde ha vært tilfelle med dem som i kampens hete hadde begått seg mot straffeloven.

Antallet dømte ville blitt vesentlig redusert. Det ville ikke vært til skade for folket, det burde ikke vært et mål å få flest mulig landsmenn stemplet som forredere mot sitt land.

NOTER.

1. Professor Johs. Andenæs: Et liv blandt paragrafer, Gyldendal Forlag 1987 side 68.
2. Andenæs: Det vanskelige oppgjøret, Tanum forlag 1979 s.52 flg.
3. - " - : Et liv blandt paragrafer s. 83-84
4. - " - : Det vanskelige oppgjøret, s. 115.
5. Erik Solem: Landsvikanordningen, Johan Grundt Tanums forlag, 1945.
6. Andenæs: Det vanskelige oppgjøret, s. 54.
- 7 Professor Ragnar Knoph: Norges Rett, utgave 1934 s. 433.
- 8.Erik Solem: Landsvikanordningen s. 45.
9. - " - - " - s. 53
10. Norsk Rettstidende 1945 s. 13 flg.
11. Andenæs: Det vanskelige oppgjøret, s. 92.
12. Norsk Rettstidende 1945 s. 26 flg.
13. - " - 1945 s. 71 flg.
14. - " - 1946 s. 75 flg.
15. Andenæs: Det vanskelige oppgjøret s. 103.
16. - " - - " - s. 97 flg.
17. - " - - " - s. 102.
18. Opplyst i radioprogram fra Lillehammer i mai 1995.
- 19.Professor Jon Skeie: "Landsvik" , Olaf Norlis Forlag 1945 s. 43-44.
20. H.r.advokat Sterri skriver om Dommerforeingens uttalelse;
"De uttalelser om rettsoppgjøret som kom fram under årsmøtet i Den Norske Dommerforening den 5. ds. i Oslo virket forfriskende og er i høy grad egnet til å skape renere luft. De må kunne tas som et bevis på at en fordomsfri og objektiv vurdering av forholdene under okkupasjonen har vunnet terreng på bekostning av en mer eller mindre subjektiv innstilling blandet med hevnfølelse og en misforstått oppfatning av egen styrke, korrekthet og innsats i hine vanskelige år.Særlig viktig er det at slike uttalelser kommer fra vår høyt ansette dommerstand". Advokaten tar til orde for at det blir nedsatt en komite som skal fremme forslag om, så vidt jeg kan se, en hevn omlegging av oppgjøret med bl.a. fjerning av stemplet "landsforræder" eller "landsviker" på passive og ufarlige medlemmer av N.S.
- 21."Samfundsliv" for 15.11.1948.
22. Professor Hans Fredrik Dahl:"En fører for fall", Aschehoug 1992, s. 314 flg.

Stiftelsen norsk Okkupasjonshistorie, 2014

23. Dette gjaldt sosialminister Birger Meidell, forsyningsminister Blehr, landbruksminister Fretheim og sjøfartsminister Irgens, muligens flere jeg ikke kjenner til.
24. Andenæs: "Et liv blandt paragrafer" s. 93-94.
25. Andenæs "Nazisme og landsvik", Johan Grundt Tanum forlag, 194